

KOKYBINIO TYRIMO INSTRUMENTŲ SUDARYMO REKOMENDACIJOS

Pagrindiniai kokybinio tyrimo duomenų rinkimo instrumentai yra *interview*, *stebėjimas* ir *dokumentų analizė*.

Interview yra viena svarbiausių kokybinio tyrimo duomenų rinkimo priemonių. Interview gali būti įvairių tipų: struktūruoti (arba formalizuoti), nestruktūruoti (arba neformalizuoti, gilieji), kryptingi (iš dalies struktūruoti), grupiniai interview (angl. *Focus*). Atliekant kokybinį tyrimą, interview kartu yra ir stebėjimas: tyrėjas ne tik girdi, ką respondentas (informantas) sako, bet ir mato, kaip jis kalba, kaip tuo metu elgiasi. Interview metu gauti duomenys fiksuojami interview protokole, pavyzdžiui:

INTERVIU PROTOKOLAS	
Bendri duomenys apie respondentą (informantą): <i>pvz., pareigos, darbo stažas ir kt.</i>	<i>Kodas</i>
Interview data	
Interview laikas	
Interview trukmė	
Interview vieta	
Interview tipas	
Interview klausimas:	
Respondento (informanto) atsakymas	
Tyrėjo pastabos	
Interview klausimas:	
Respondento (informanto) atsakymas	
Tyrėjo pastabos	

Kokybiniame tyrime taikomą *interview* klausimyną turi sudaryti 3–5 pagrindiniai klausimai, nes tyrėjas siekia gauti reikiamą informaciją ne „į plotį“, o „į gylį“. Kiekvienas klausimas turi būti pateiktas taip, kad skatintų respondentą (informantą) pateikti atsakymą ne vienu žodžiu ar sakiniu, bet pasakojimu apie patirtą situaciją, atliktą veiklą, emocijas ir pan., iliustruojančiais pasakojimą pavyzdžiais. Todėl klausimai pradedami žodžiais „kaip“, „kodėl“, „koks“, „su kuo susiję“, „kas daro įtaką“. Klausimai nepradedami žodeliu „ar“, kuris skatina pateikti atsakymą „taip“ / „ne“. Respondentui (informantui) pradėjus pasakojimą, tyrėjas įdėmiai klausia, žymisi respondento

(informanto) išsakytas mintis arba sąvoka, kurios tyrimo atlikėjui svarbios, užduoda papildomų klausimų, kuriais prašo tyrimo dalyvį pateikti pavyzdžių, patikslinti, išsamiau paaiškinti vieną ar kitą paminėtą sąvoką. Pusiau struktūruoto ir nestruktūruoto interviu atvejais papildomi klausimai prasideda žodžiais „kas“, „ką“, „kur“, „pagrįskite“, „patikslinkite“, „paaiškinkite“, „pateikite pavyzdį“ (Žydžiūnaitė, 2011).

Analizuojant *pusiau struktūruoto* ar *nestruktūruoto* interviu žodinį tekstą, kai atliekama kokybinė turinio analizė, gali būti sukuriama ir taikoma matrica, pavyzdžiui:

Kokybiniame tyrime taikytas pusiau struktūruotas interviu, sudarytas iš 2 pagrindinių klausimų:
Kodėl organizacijoje reikšminga lyderystė?
Kaip organizacijoje pasireiškia lyderystė?

Tema pagal darbo temos ir tyrimo problemos kontekstą	Analizės temos	Analizės potėmės
Kodėl organizacijoje reikšminga lyderystė?	Darbas grupėje	Lyderis skatina darbinę diskusiją
		Lyderis
	Bendradarbiavimas su kolegomis	Pasitarimuose daugiau patirties turintys kolegos teikia konkrečius siūlymus
		Tariamasi su kolegomis tik tuomet, kai jie negeba susidoroti su daroma veikla
Bendradarbiavimas su išore	Grupė inicijuoja konsultavimąsi su kolegomis	
	Vyksta konsultavimasis už organizacijos ribų	
Kaip organizacijoje pasireiškia lyderystė?

Kokybiniame tyrime taikytas pusiau struktūruotas interviu, sudarytas iš 2 pagrindinių klausimų:

Klausimas	Klausimo ryšys su tyrimo problema
Kodėl organizacijoje reikšminga lyderystė?	1.
	2.
Kaip organizacijoje pasireiškia lyderystė?	1.
	2.

Struktūruotame interviu kiekvienas klausimas yra konkretus ir respondentui pateikiamas taip, kad jis galėtų atsakyti TAIP arba NE, arba atsakymai yra keli, o respondentas gali pasirinkti vieną atsakymą iš visų išvardytų. Struktūruotas interviu reiškia, kad studentas turi apklausti lygiai tiek pat respondentų, kaip ir taikant uždarojo tipo klausimyną. Patariama struktūruotą interviu taikyti, kai reikia apklausti asmenis, kurių komunikavimas yra ribotas ir jiems priimtinausia komunikavimo forma yra „klausimas–atsakymas“. Struktūruoto interviu klausimynas pateikiamas pavyzdyje:

Jums žinomas Jūsų darbo laikas	☐ Taip	☐ Ne
Jūs žinote apie darbo funkcijas	☐ Taip	☐ Ne
Jūs žinote apie organizuojamus susitikimus su kolegomis	☐ Taip	☐ Ne
Galite kreiptis į kolegą pagalbos	☐ Taip	☐ Ne
Kolegos stengiasi palaikyti su Jumis bendradarbiavimo ryšius	☐ Taip	☐ Ne
Vadovas įsiklauso į Jūsų pastabas	☐ Taip	☐ Ne

Pateiktame pavyzdyje interviu sudaro klausimai, į kuriuos respondentai turi pasirinkti tik vieną atsakymą – „Taip“ arba „Ne“. Interviu metu tyrėjas pats skaito klausimus, o respondentui (informantui) pateikus atsakymą, pats pažymi konkretų vieną atsakymą.

Pasirinkus interviu *Focus* grupių metodiką, R. A. Crueger, ir M. A. Casey (2015) manymu, optimalus žmonių *Focus* grupėje skaičius yra 6–8. Rekomenduojama į *Focus* grupes kviesti patyrusius, geriausiai realią situaciją išmanančius respondentus (informantus).

Focus grupė dažniausiai naudojama kaip pirminis duomenų šaltinis tyrime kitais tyrimo būdais gautiems duomenims papildyti. Gali būti derinama su kitais duomenų gavimo būdais: su interviu, su dalyvių stebėjimu, su anketavimu, testavimu, su eksperimentiniu tyrimu.

Kokybinio tyrimo (*Focus* grupės) duomenų analizės pavyzdys:

Diskusijos klausimai	Diskusijos apibendrinimas
1 grupės klausimai (nuomonė apie verslo padėtį ir verslo perspektyvas)	
1. Kokias verslo plėtros kryptis regione numatote?	Diskusijos metu dalyviai pirmiausia konstatavo, kad paskutiniaisiais metais Šiaulių regione verslo plėtra sulėtėjo, o santykinė veikiančių įmonių dalis palyginti su visos šalies įmonių skaičiumi kasmet mažėjo. Visi dalyviai pabrėžė, kad atsižvelgiant į ekonominius ir socialinius Šiaulių regiono rodiklius, <i>verslo plėtros (ypač gamybos) skatinimas yra ypač svarbus. Didžiausios verslo plėtros perspektyvos Šiaulių regione numatomos smulkiesiems ir vidutiniams verslininkams ir jų gamybos bei eksporto plėtros skatinimas, taip pat išskiriamas prioritetas inovatyvioms, informacines technologijas diegiančioms, socialiai atsakingoms gamybinėms įmonėms, kuriančioms didelę pridėtinę vertę.</i>
2. Su kokiomis problemomis dažniausiai susiduriate versle?	Apibendrinant diskusiją, <i>Focus</i> grupės dalyviai (toliau – dalyviai) identifikavo šias problemas (išdėstyta atsitiktine tvarka), su kuriomis dažniausiai tenka susidurti versle: <i>kvalifikuotų gamybos darbuotojų stoka, eksporto kompetencijų įmonėse trūkumas, nepakankamas užsienio rinkų pažinimas, investicinio kapitalo bei infrastruktūros plėtra, konkurencija, verslumo, atsakomybės stoka, žema darbuotojų motyvacija.</i>
2 grupė klausimai (Gamybos ir logistikos specialistui, meistrui reikalingi gebėjimai)	
1. Ar reikalingi gebėjimai tirti, analizuoti ir vertinti gamybos veiklą ir jos aplinką?	Diskusijos metu dalyviai pabrėžė <i>tyrimų atlikimo gebėjimų poreikį, kartu akcentavo, kad šie specialistai turėtų turėti ir analitinių gebėjimų. Diskusijos metu dalyviai vienbalsiai sutiko, kad šie specialistai gebėtų vertinti bet kokius įmonės veiklos rodiklius, analizuoti verslo aplinką.</i>
2. Ar kurdami naujus produktus ar paslaugas atliekate parengiamuosius tyrimus?	Kurdami naujus produktus ar paslaugas dalyviai teigė, kad mielai atliktų parengiamuosius darbus, o kai kurios įmonės tai ir atlieka. Tačiau diskusijoje aptarta problema, kad <i>įmonės susiduria su tyrimams atlikti reikalingų kompetentingų darbuotojų, praktinės tyrimų atlikimo patirties stoka.</i>
3.

Šaltinis: L. Šalkauskienė, R. Pocevičienė, J. Radzevičienė (2017)

Stebėjimas yra duomenų rinkimo instrumentas, padedantis tyrėjui surinkti duomenis apie individų elgesį ar veiklas tyrimo lauke (Creswell, 2009). *Stebėjimas* gali būti įvairių tipų: *struktūruotas ir nestruktūruotas*, taip pat *stebėjimas dalyvaujant*. *Stebėjimo* metu gauti duomenys fiksuojami stebėjimo protokole, pavyzdžiui:

STEBĖJIMO PROTOKOLAS

Tyrimo klausimas:		Kodas / Kriterijus
Data		
Laikas		
Trukmė		
Stebėjimo tipas		
Tyrėjo vaidmuo		
Stebėjimo aprašymas		
Tyrimo klausimas:		Kodas / Kriterijus
....		

Stebėjimo matrica reiškia, kad studentas, išanalizavęs teorinę medžiagą ir parengęs teorinę darbo dalį, sudaro lentelę, joje nurodomi konkretūs kriterijai, pagal kuriuos bus vykdomas stebėjimas. Lentelėje kiekvienas kriterijus turi būti detalizuojamas indikatoriais, indikatoriai stebėjimo metu aprašomi. Taip studentas gauna kryptingą stebėjimo medžiagą ir pagal ją žymi, kiek kartų per konkretų stebėjimo laiką pasireiškė ir pasikartoję konkretus veiksmas, sąveika, dialogas ar pan. Kiekvieną kriterijų gali sudaryti skirtingas skaičius indikatorių, o kiekvienas indikatorius pagal stebėjimo situacijų kontekstą aprašomas tekstu, kurį analizuojant suskirsto į konkrečius punktus ir nurodo stebėtų situacijų su konkrečiais punktais kiekį.

Stebėjimo aprašymas juodraštyje būna dažniausiai nesusistemintas. Tik apibendrinant surinktus duomenis jie sisteminami su konkrečiais kriterijais ir kriterijus sudarančiais indikatoriais. Vadinasi, aprašydamas struktūruotą stebėjimą, studentas turi pateikti detalią informaciją apie stebėjimo matricą – kiek iš viso yra kriterijų, kiek kiekvieną kriterijų sudaro indikatorių ir kokie jie, ką jais siekiama nustatyti.

Užpildytos stebėjimo matricos pavyzdys:

5 lentelė

Lyderystės indikatoriai

Kriterijus	Indikatoriai	Stebėjimo aprašymas (pasikartojimų skaičius)
Lyderystė	Darbas grupėje	Lyderis skatina darbinę diskusiją (5)
		Išryškėja vienas, pagrindinis grupės lyderis (4)
	Bendradarbiavimas su kolegomis	Pasitarimuose daugiau patirties turintys kolegos teikia konkrečius siūlymus (4)
		Tariamasi su kolegomis tik tuomet, kai jie negeba susidoroti su daroma veikla (3)
	Bendradarbiavimas su išore	Grupė inicijuoja konsultavimąsi su kolegomis (4)
		Vyksta konsultavimasis už organizacijos ribų (10)

Dokumentų analizė. Dokumentai – įvairūs žmonių veiklos produktai (Rupšienė, 2007). Tyrėjas gali analizuoti viešuosius (pavyzdžiui, laikraščius) arba privačiuosius (pavyzdžiui, elektroninius laiškus, organizacijos veiklos dokumentus) dokumentus (Cresswell, 2009). Taip pat gali būti analizuojami interneto puslapiai, garso ir vaizdo medžiaga ir pan.

Šio tyrimo instrumento aprašyme baigiamojo darbo autorius pateikia instrumentą – analizės temų matricą – ir paaiškina jos ryšį su tyrimo problema.

Dokumentų analizės temų matricos pavyzdys:

6 lentelė			
Komunikacijos vadybininkas organizacijos aplinkoje			
Kriterijus	Indikatoriai	Teiginiai iš dokumento	Sakinys, kuriame yra teiginys
Komunikacijos vadybininkas organizacijos aplinkoje	Orientacija į organizacijos išorę
	Orientacija į organizacijos vidų

Surinkęs visus teiginius ir apskaičiavęs, kiek dokumentuose pasikartoja kiekvienas teiginys, studentas analizėje pateikia išranguotus teiginius – nuo dažniausiai iki rečiausiai pasikartojančio. Sakiniai, kurie reiškia kontekstą, leidžia paaiškinti ir pagrįsti susiformavusią rangų sistemą.

Pasirinkus kokybinio tyrimo instrumentą rekomenduojama gilinti žinias apie jį, studijuojant mokslinės literatūros šaltinius, pateiktus šio leidinio Bibliografinių nuorodų sąrašė ir leidinio 10 priede.